

بازشناسی شایستگی‌های فرماندهان نسل اول ارتش جمهوری اسلامی ایران بر اساس اقدامات فرماندهی و ستاد (پیروزی انقلاب تا پایان سال اول جنگ ایران و عراق)

سید ناصر حسینی*^۱

نوع مقاله: ترویجی

چکیده

جنگ ایران و عراق به‌طور رسمی در پایان شهریورماه ۱۳۵۹ از سوی رژیم بعث عراق آغاز شد. ارتش عراق در روزهای اولیه جنگ موفق شد بخشی از سرزمین ج.ا.ا را اشغال نماید. اگرچه آغاز جنگ از سوی ارتش عراق توسط کارشناسان نظامی ارتش، پیش‌بینی شده بود ولی به دلیل بی‌اعتنایی مسئولین سیاسی، که چندان بر اوضاع کشور مسلط نبودند، به هر دلیل، از اقدام متجاوزانه ارتش عراق پیشگیری نشد. در عین حال طبق قانون اساسی، ارتش ج.ا.ا مسئول و مدافع تمامیت ارضی و حافظ استقلال کشور است. به همین دلیل فرماندهان ارتش اقداماتی را از نظر ستادی و عملیاتی انجام داده‌اند که موضوع پژوهش این مقاله است. نگارنده، در این مقاله تلاش کرده تا اقدامات ستادی و عملیاتی ارتش ج.ا.ا را پس از انقلاب اسلامی تا پایان سال اول جنگ که توسط فرماندهان نسل اول ارتش پس از انقلاب انجام شده را به‌صورت اجمال و مختصر تبیین نماید. بنابراین این کارنامه را می‌توان به‌عنوان بازشناسی شایستگی‌های فرماندهانی قلمداد کرد که در کوران انقلاب و آغاز جنگ تحمیلی مدافع کشور بودند و دلیرانه از میهن اسلامی و آرمان‌های خود دفاع کردند.

واژه‌های کلیدی:

ارتش جمهوری اسلامی ایران، فرماندهان نسل اول، انقلاب اسلامی، اقدامات ستادی، جنگ ایران و عراق.

۱. معاون علمی - پژوهشی هیئت معارف جنگ شهید صیاد شیرازی، تهران ایران.

* sn.hosseini2002@gmail.com

مقدمه

صدام حسین رئیس‌جمهور عراق، پس از امضای قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر با شاه ایران در مورد تعیین حدود مرزی دو کشور در آب و خشکی احساس سرخوردگی می‌کرد. به همین لحاظ همواره درصدد جبران بود. او شرایط جمهوری اسلامی ایران را پس از انقلاب کاملاً مناسب عملی شدن ایده‌های خود پیرامون بازپس‌گیری امتیازات از دست‌رفته در قرارداد مزبور تشخیص داد. وی برای رسیدن به مقصود خویش، از ماه‌های ابتدایی استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران به سرعت خصوصت‌های دیرین خود را آشکار ساخت و با گفتار و رفتار تهدیدزا در سطح رسانه‌ها و در عرصه‌های زمین، هوا و دریا اقدام به تجاوزات مرزی مکرر نمود و قرائن و شواهد آغاز یک جنگ تمام‌عیار را در نگاه کارشناسان اطلاعاتی ارتش فراهم کرد. از آنجا که ج.ا.ا با شعار نه شرقی نه غربی هر دو قدرت موازنه‌گر در زمان جنگ سرد را نفی می‌کرد لذا اقدامات صدام حسین و حزب بعث عراق، کاملاً هم‌زمان شد با خصوصت‌ها و ضدیت‌های جهانی و موضع‌گیری‌های دو ابرقدرت شرق و غرب به رهبری آمریکا و شوروی علیه ج.ا.ا، بنابراین، در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، ارتش متجاوز عراق با استفاده از فرصت مغتنمی که در فضای بین‌المللی علیه ج.ا.ا به وجود آمده بود عملیات اشغالگری را در سراسر جبهه‌های غرب و جنوب آغاز کرد. البته چنین شرایطی را فرماندهان ارتش ج.ا.ا از ماه‌ها قبل، پیش‌بینی کرده بودند و تهدیدات نظامی را از سمت غرب کشور هشدار داده بودند ولی متأسفانه مورد کم‌توجهی و بی‌اعتنایی مسئولین سیاسی و رهبران انقلاب قرار گرفته بود. در عین حال، ارتش که طبق قانون اساسی مدافع تمامیت ارضی و حافظ استقلال کشور بود اقداماتی را در جهت دفاع از کشور و مقابله با تجاوزات ارتش رژیم بعث عراق، در سال اول جنگ و قبل از آن انجام داد که از نظر فرماندهی و ستاد، مورد بحث و بررسی در این مقاله است. اما از آنجا که در برخی اظهارات و مکتوبات مربوط دوران جنگ تحمیلی، به‌نوعی اقدامات و ایده‌های فرماندهان نسل اول ارتش، در سال اول جنگ مورد تردید واقع شده است لذا برای اثبات ایده‌ها، توانمندی‌ها و شایستگی‌های آنان، تهیه این مقاله، ضمن مطالعه اسناد، با عنوان «بازشناسی شایستگی‌های فرماندهان نسل اول ارتش، از پیروزی انقلاب تا پایان سال اول جنگ» در دستور کار قرار گرفت.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

راهبردهای دفاعی فرمانده کل قوا، حضرت امام خمینی (ره) پس از پیروزی انقلاب طبیعی است که پس از انقلاب خط‌مشی نیروهای دفاعی کشور از جمله ارتش، بایستی مطابق با رویکردها و راهبردهای دفاعی رهبر کبیر انقلاب حضرت امام خمینی (ره) انتخاب می‌شد. لذا

مهم‌ترین راهبردهای دفاعی حضرت امام خمینی (ره) پس از انقلاب اسلامی به شرح جدول (۱) بود.

جدول (۱): راهبردهای حضرت امام خمینی (ره) در جهت ارتقاء توان رزمی و آرایش دفاعی کشور

ردیف	راهبردهای حضرت امام خمینی (ره)
۱	مقابله با طرح انحلال ارتش
۲	اعلام روز ۲۹ فروردین ۵۸ به‌عنوان روز ارتش جمهوری اسلامی ایران
۳	تبدیل ارتش شاهنشاهی به ارتش جمهوری اسلامی ایران (طرح تجدید سازمان ارتش با عنوان ارتش ملی-اسلامی)
۴	فرمان تشکیل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در اردیبهشت ۱۳۵۸ به‌منظور حفاظت از انقلاب
۵	اعلام فرمان بسیج ۲۰ میلیونی در ۵ آذر ۵۸ به‌منظور دفاع از کشور

اولین راهبرد برای حفظ نظام و دفاع از انقلاب و تمامیت ارضی کشور حفظ ارتش و مقابله با طرح ضدانقلابی انحلال ارتش بود. درحالی‌که در ابتدای انقلاب از سوی بسیاری از انقلابیون و گروه‌های چپ، این بحث مطرح بود که: «به ارتشی که مقابل انقلاب و مردم ایستاده است نمی‌توان اعتماد کرد و باید منحل شده و ارتش انقلابی و ارتش بی‌طبقه توحیدی تشکیل گردد». ولی حضرت امام خمینی (ره) تنها کسی بود که معتقد بود ارتش باید بماند و از تمامیت کشور دفاع نماید لذا پیام تاریخی ایشان مبنی بر تعیین روز ۲۹ فروردین به‌عنوان روز ارتش صادر گردید (صحیفه امام (ره)). حضرت امام خمینی (ره) برای بقای ارتش دو راهبرد عمده دیگر را نیز پیگیری می‌کردند؛ یکی مسئله پاک‌سازی و تصفیه ارتش بود و دیگر اینکه، ارتش بایستی به ارتشی مکتبی تبدیل گردد. بنابراین طرح تجدید سازمان ارتش با عنوان ارتش ملی-اسلامی، در آن زمان که هنوز حکومت جمهوری اسلامی شکل نگرفته بود و فرامین ارتش، با امضای شهید سپهبد ولی‌الله قزنی با عنوان رئیس ستاد ارتش ملی اسلامی صادر می‌شد. در تاریخ ۶ فروردین ۱۳۵۸، اداره پنجم ستاد ارتش، راهنمای طرح‌ریزی کمیته موقت هماهنگی برای تجدید سازمان ارتش ملی اسلامی ایران را تهیه و به قسمت‌های ذی‌ربط ابلاغ کرده است^۲. در خصوص این سند گفتنی است که این سند برای معاونت عملیات - اطلاعات، معاونت پرسنلی، معاونت آموزش و معاونت لجستیکی نیروهای سه‌گانه ارتش ارسال گردیده که در قسمت گیرندگان ثبت شده است و در مقدمه آن واژه ارتش ملی-اسلامی را آورده و در ادامه مأموریت ارتش ملی-اسلامی را، مقابله با تهدیدات تعیین کرده و پس از آن لشکرها و امکانات موجود را قید نموده و عوامل محدودکننده را نیز شمارش کرده است. در این سند به ملاحظات مشتمل

^۲ - مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، سند شماره ۱-۰۱-۶۰۲ مورخه ۱۳۵۸/۱/۶

بر، بسیج نیروهای ملی و احتیاط، توجه به اصل خودکفایی یگان‌ها، توجه داده و در انتهای نامه نیازمندی‌های ارتش، که یکی از مهم‌ترین آن‌ها راهبردهای سیاست خارجی کشور است را از وزارت امور خارجه درخواست نموده است. در مجموع با این سند فرایند تبدیل ارتش شاهنشاهی به ارتش جمهوری اسلامی ایران شکل می‌گیرد. بعد از آن حضرت امام خمینی (ره) فرمان تشکیل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی را در اردیبهشت سال ۱۳۵۸ به منظور حفظ انقلاب اسلامی صادر کرده و ارتش را مأمور به پشتیبانی از سپاه می‌کند که در این رابطه تعدادی از عناصر ارتشی از جمله شهید یوسف کلاهدوز^۳ به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مأمور یا منتقل می‌شوند. و بعد از آن فرمان امام خمینی (ره) مبنی بر تشکیل بسیج ۲۰ میلیونی به تاریخ ۵ آذر ۱۳۵۸ صادر شده که ارتش اولین اقدام را به منظور طراحی تشکیل بسیج مستضعفین انجام داده و طرح آن را تهیه نموده است.^۴ در این نامه از سایر قسمت‌های مسئول نیز دعوت به عمل آمده تا برای تشکیل بسیج عمومی کشور طرح خود را بیاورند. گیرندگان آن عبارت‌اند از: نخست‌وزیری (معاونت در امور انقلاب)، نیروهای سه‌گانه ارتش، ژاندارمری، شهربانی، وزارت کشور، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و کمیته مرکزی انقلاب اسلامی هستند. بنابراین این اقدامات، دقیقاً در راستای راهبردهای دفاعی حضرت امام (ره) است.

اقدامات ستادی ارتش جمهوری اسلامی ایران قبل از آغاز جنگ تحمیلی

گروه بعدی از اقدامات فرماندهان نسل اول ارتش پس از انقلاب، اقدامات ستادی قبل از آغاز جنگ است که در پنج سند زیر ارائه خواهد شد. اولین جلسه‌ای (مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، صورت‌جلسه ارائه مقدمات نیروهای سه‌گانه در مقابل تهدید عراق در دفتر کار مقام وزارت دفاع ملی به تاریخ ۱۳۵۸/۰۸/۱۷) که ارتش برای موضوع جنگ برگزار می‌کند و تهدید عراق را به منظور آغاز یک جنگ علیه ج.ا.ا اعلام می‌کند، مربوط به هفدهم آبان‌ماه ۱۳۵۸ (تقریباً ۱۱ ماه قبل از آغاز رسمی جنگ ایران و عراق) است که به دعوت رئیس ستاد مشترک وقت (سرلشگر شاکر) در ساعت ۰۹:۲۰ در دفتر وزیر دفاع وقت (شهید دکتر چمران) تشکیل

^۳ - یوسف کلاهدوز در ۱ دی ۱۳۲۵ در شهر قوچان زاده شد. در سال ۱۳۴۴ وارد دانشگاه افسری ارتش شد و سپس به گارد شاهنشاهی منتقل گردید. وی پس از انقلاب به فرمان شهید قرنی به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مأمور شد (سند در مرکز اسناد معارف جنگ) و از بنیان‌گذاران سپاه پاسداران بشمار می‌آید. در سال نخست جنگ ایران و عراق، قائم‌مقامی فرمانده سپاه پاسداران را بر عهده داشت و در مهرماه ۱۳۶۰ در پی حادثه سقوط هواپیمای سی-۱۳۰ نیروی هوایی ارتش همراه شماری از فرماندهان ارشد نظامی، به شهادت رسید.

^۴ - مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، طرح تشکیل بسیج، از سری نامه‌های ستاد مشترک-اداره سوم، شماره ۰۲-۰۲-۱۳۵۸/۹/۷ ... به تاریخ

می‌شود. محل این جلسه در دفتر عالی‌ترین مقام نظامی و دفاعی کشور یعنی وزیر محترم دفاع تعیین شده که خود گویای اهمیت موضوع است. دعوت‌شدگان در این جلسه، مطابق صورت‌جلسه موجود عبارت‌اند از: آقای دکتر چمران (وزیر دفاع ملی)، آقای سید علی خامنه-ای (معاونت وزارت دفاع ملی در امور انقلاب) و فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش هستند. در مقدمه این جلسه سرلشگر شاکر می‌گوید: "انگیزه این گردهمایی ارائه توانایی‌ها و محدودیت‌های نیروهای سه‌گانه در مقابل تهدیدات، بالأخص همسایه‌ی غربی (کشور عراق) است." و از رؤسای ستاد نیروها می‌خواهد که محدودیت‌ها و مقدرات خود را شرح دهند تا همگی حضار در جریان قرار بگیرند. اولین نفر سرتیپ فلاحی صحبت می‌کند وی آمادگی نیروی زمینی را این‌گونه بیان می‌کند: "در مورد آمادگی نیروی زمینی و توانایی این نیرو در مقابل یک تهدید که در صدر آن تهدید عراق است. وضعیت پرسنلی؛ استعداد افسری ۷۰٪، درجه‌داری ۷۰٪، سربازی ۳۰٪ (که این استعداد خدمات سرویسی انجام می‌دهند و از نظر عملیاتی صفر است و راه‌حل؛ احضار ۱۲ دوره سرباز است) و انضباط متوسط و روحیه خوب است و از پشتیبانی مردم بهره‌مندیم، وضعیت لجستیکی از نظر مهمات بیش از سی روز و از نظر سطح نگهداری ۳۰ درصد (بنابراین در عملیات نمی‌توان روی این سطح حساب نمود) و از نظر تحرک ۴۰ درصد (این تحرک مربوط به یگان‌هایی است که صد در صد بایستی تحرک داشته باشند و سایر یگان‌هایی که تحرک کمتری دارند این تحرک صفر است)، وضعیت آموزشی از نظر آموزش یگانی و تمرینات صحرائی، صفر است و آموزش انفرادی متوسط و در سطح قابل قبولی است. از نظر وضعیت عملیات باید عرض کنم که نیروی زمینی برای انجام عملیات متکی به زمین است و برای مقابله با عملیات همسایه غربی عراق برابر طرح موجود وارد عمل خواهد شد" وی سپس به ذکر جزئیات طرح و نحوه اجرای طرح (طرح ابوذر) پرداختند. سپس شهید دکتر چمران وزیر دفاع (وقت) شروع به صحبت می‌کند و می‌گوید: "فکر حمله عراق به ایران را نکنید، عراق از ملت خود می‌ترسد، از ایران می‌ترسد به پرسنل نظامی خود اعتقاد و ایمان ندارد و به همین انگیزه از کشورهای خارج خلبان استخدام کرده است، اکثر مردم رهبری صدام حسین را قبول ندارند و در اکثر مناطق کشور عراق هرج‌ومرج است، شیعیان عراق در پشتیبانی از ملت ایران هستند، اگر ما با جنگ‌های منظم نتوانیم عملیات موفقیت‌آمیزی انجام دهیم آن‌ها را با جنگ‌های چریکی از پای درخواهیم آورد و از هم‌اکنون از اجرای آموزش‌های چریکی نباید غافل باشیم فعلاً سرتیپ فلاحی رئیس ستاد نیروی زمینی و فرمانده لجستیکی نیروی زمینی همکاری‌های لازم را با ستوان همتی همان‌طور که در جریان هستند با استخدام و تجهیز هزار نفر جهت پوشش نوار مرزی غرب به عمل آورند و مشکلات خود را با من در میان بگذارند."

سپس سرلشگر بهمن باقری، رئیس ستاد نیروی هوایی در مورد تهدید عراق و وضعیت نهاجا مطالبی را به شرح زیر مطرح کرده‌اند: "گر چه دولت عراق به ملت خود اعتقاد و ایمان ندارد و به همین منظور در نیروی هوایی خود تعدادی خلبان از کشور خارج استخدام کرده است ولی به‌هرحال در وضع موجود نیروی هوایی آن کشور با نیروی هوایی ایران قابل قیاس نیست و دارای تفوق هوایی است. نیروی هوایی عراق در پاییز سال گذشته تجهیز شده و هواپیماهای بمباران شکاری آن می‌توانند از پایگاه خود تا مشهد و بالعکس (شعاع عمل) داشته و رفت و آمد نمایند و ۳۳۳ سورتی در آن واحد عمل نمایند نیروی هوایی این کشور از سال ۱۳۵۶ مجهز به موشک‌های هوا به زمین کچن^۵ گردیده است. نیروی هوایی عراق در طول مدت انقلاب علاوه بر اینکه آموزش خود را از دست نداده است بلکه به‌اندازه کافی آموزش دیده است و از نظر آموزشی در سطح بالاتری است، برای جلوگیری از نفوذ کشور عراق ناگزیر به اجرای دو طرح هستیم یکی طرح سبلان در پشتیبانی از طرح ابومسلم^۶ و دیگری طرح شاهین^۷، علاوه بر دو طرح بالا در مواقع لازم دو طرح پیش‌بینی شده دیگر را نیز به کار خواهیم برد که این دو طرح شامل تقویت یا تخلیه پایگاه دزفول و دیگری تقویت یا تخلیه پایگاه همدان است". در ادامه ایشان فهرستی از هواپیماهای شکاری حاضر به کار و تعمیری در پایگاه‌ها را شرح می‌دهد که قابل توجه است. "تعداد کل موجودی ۴۶۱، تعمیری ۱۵۷، حاضر به کار ۳۰۴) در مورد پیش‌بینی پدافند لازم در بندرعباس و جزیره خارک تمهیدات به‌عمل آمده و سیستم راداری تبریز قدیمی است و چندان قابل‌اعتماد نیست البته دهلران و بیشتر نقاط غرب چنین شرایطی را دارند در صورت بمباران باندهای اصلی به علت نبودن باندهای فرعی مشکلاتی به وجود می‌آید. در خاتمه من به‌عنوان رئیس ستاد نیروی هوایی باید بگویم در طول یک سال مقدار زیادی از قطعات مصرف شده و اقلام پرمصرف به صفر رسیده است بنابراین نیروی هوایی قادر به پشتیبانی نزدیک هوایی نیست و پیشنهاد می‌نمایم فعلاً ریسکی به عمل نیاید چون احتمال دارد پشیمان شویم البته پس از بازسازی که حداقل سه ماه خواهد بود می‌توان این ریسک را قبول کرد"^۸. در ادامه جلسه، دریادار علوی در مورد وضعیت نیروی دریایی چنین می‌گوید: "ناوهای ببر، پلنگ و رستم به علت نداشتن قطعات یدکی و متخصص آمادگی عملیاتی ندارند ضمناً استعداد نیروی دریایی از نظر آمادگی ناوها ۱۰ درصد است که این استعداد را می‌توان

^۵ - Kechen

^۶ - این طرح پس از بروز شدن بنام ابوزر نامیده شد.

^۷ - این طرح پس از بروز شدن به طرح البرز تغییر نام می‌دهد که حمله انتقامی ۱۴۰ فروندی زیرمجموعه آن است.

^۸ - توضیح اینکه این نظریه فرمانده نیروی هوایی برای انجام یک عملیات پیشدستانه است که قبل از انقلاب راهبرد ارتش بوده است.

صفر محاسبه کرد" چون مشکلات نیروی دریایی وقت جلسه را می‌گرفت بررسی آن به ساعت ۱۰ روز ۱۳۵۸/۰۸/۱۹ موکول شد و ... در خاتمه جلسه حجت‌الاسلام خامنه‌ای (معاون وقت وزارت دفاع) می‌فرمایند: که "حمله عراق احتمالی است، البته به صورت جنون‌آمیز متصور است ولی موفقیت‌آمیز نیست در دستگاه رهبری عراق تناقض فکری وجود دارد، تعدادی اهل تشیع، اکراد و احزاب مختلف مخالف رژیم عراق هستند، کمتر از ۱۵ درصد از مردم عراق طرفدار حکومت‌اند. انقلاب اسلامی ایران تحولات زیادی را در جهان اسلام به وجود آورده است و دنیا به دیده احترام به ملت ایران نگاه می‌کند در زیارت حج شعارهای اسلامی به زبان عربی در جهت احترام به رهبر جمهوری اسلامی ایران به‌وسیله مسلمانان پاکستان و افغانستان و کشورهای عرب از قبیل مصر، سودان، یمن، و سایر مسلمان‌های دیگر جهان بیان می‌شد، عراقی‌ها اظهار می‌کردند که حتی در پادگان‌های ارتش عراق رادیو ایران به‌وسیله نظامیان استماع می‌شود سربازان عراقی هرچند زبان فارسی ممکن است نفهمند ولی در استراحتگاه‌های خود مترصد شنیدن صدای ایران و صدای رهبر ایران هستند". در این جلسه واقع‌بینانه‌ترین نظر را معاون وقت وزیر دفاع حضرت آیت‌الله خامنه‌ای مطرح کردند والا هشدار ارتش در مورد حمله عراق جدی گرفته نشده است. ولی حرف اساسی ارتش در تاریخ ۱۳۵۸/۰۸/۱۷ یعنی بیش از ۱۰ ماه قبل از آغاز رسمی جنگ ایران و عراق، این بوده که اعلام می‌دارد: "تهدید ارتش عراق بسیار جدی است."

اسناد بعدی که حاکی از هوشیاری و آمادگی ارتش نسبت به تحولات مرزی است؛ در مورد جلسه‌ای^۹ است که در تاریخ ۱۳۵۸/۰۸/۲۹ در ساعت ۸ صبح با حضور دکتر چمران و سرلشگر شاکر و فرماندهان سه نیرو به همراه سرتیپ امین داری و سرتیپ صباحت به‌منظور بررسی در رویداد تجاوز دو فروند بالگردهای خارجی در منطقه بوشهر و برازجان به‌منظور دریافت تدبیر وزیر دفاع تشکیل می‌شود. سند دیگر مربوط به صورت‌جلسه شور ستادی است که ستاد نزاجا در حضور فرمانده خود وضعیت نیرو را از نظر مقدرات و محدودیت‌ها بررسی کرده و تدبیر عملیاتی دفاع در مقابل حمله احتمالی دشمن اعلام می‌نماید. البته نحوه‌ی دفاع در شرایط نابرابر در مقابل عراق از قبل در ستاد نیروی زمینی با سه فرضیه سناریونویسی^{۱۰} شده

^۹ - مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، صورت‌جلسه عکس‌العمل مناسب در مواجهه با تجاوز عراق با حضور وزیر دفاع

وقت دکتر چمران به تاریخ ۱۳۵۸/۰۸/۲۹

^{۱۰} - پیش‌فرض سناریوهای دفاعی به این ترتیب بود که در شرایط برتری نیروهای خودی در ساحل شط العرب و در خاک دشمن دفاع خواهد شد، در شرایط برابری نیروهای خودی و دشمن، روی خط مرز و در شرایط برتری دشمن، در خوزستان پشت رودخانه‌های کرخه و کارون دفاع خواهد شد.

بود (حسینی، ۱۳۹۷: ۲۳۶-۲۳۵). این بررسی و تدابیر دفاعی طی صورت جلسه سوم (هیئت معارف جنگ، صورت جلسه گزارش ستاد نزاجا به تاریخ ۱۳۵۸/۰۹/۰۲) در تاریخ ۱۳۵۸/۰۹/۰۲ به منظور گزارش ستاد نزاجا که به فرماندهی تنظیم می شود به این شرح است:

۱. همان طور که در شور ستادی مورخه ۱۳۵۸/۰۸/۲۳ به عرض رسید نظر به اینکه در حال حاضر ارتش نمی تواند در مقابل تهدیدات احتمالی بلادفاع باقی بماند و اجرای طرح های عملیاتی موجود نیروهای سه گانه ارتش جمهوری اسلامی ایران با مقدمات و امکانات فعلی امکان پذیر نیست لذا بعد از بررسی های لازم در ستاد مشترک و توجیه اداره دوم در مورد تهدیدات احتمالی لزوم تهیه یک طرح دفاعی و پیش بینی های مورد لزوم، الزامی تشخیص داده شده و بعد از ارائه کلیه مشکلات لجستیکی و پرسنلی از طریق نیروهای سه گانه در رابطه موجود با کشورهای هم جوار فرضیاتی برای تهیه یک طرح دفاعی پیش بینی و مورد تصویب قرار گرفت.

۲. مأموریت ارتش جمهوری اسلامی ایران به منظور دفاع از تمامیت کشور ابلاغ گردید. (بند مأموریت طرح ابوذری) (حسینی، ۱۳۹۴: ۸۹-۴۲)

۳. تدبیر عملیاتی ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران برابر دستورالعمل ۱۱-۱۲ ابلاغ شد.

۴. بر مبنای اقدامات انجام شده فوق بهترین راه کار نزاجا به منظور دفاع در مقابل تجاوز احتمالی دشمن در غرب کشور در شور ستادی مورخه ۱۳۵۸/۰۸/۲۳ که با حضور جانشین و معاونت تیمسار ریاست ستاد نزاجا و معاونت ها و افسران ذینفع تشکیل گردید تهیه و انتخاب گردید و به عنوان پیشنهاد ارائه گردید.^{۱۳} در این جلسه مدیر (وقت) عملیات معاونت عملیات نزاجا مرحوم سرهنگ محمد وصالی^{۱۴} مواردی را به شرح زیر به عنوان یادآوری اعلام می نماید:

الف- طرح عملیاتی نیروی زمینی باید حداکثر تا تاریخ ۱۳۵۸/۰۹/۰۵ تهیه و ارسال گردد.

ب- با وجود اینکه در تدبیر عملیاتی ستاد مشترک قید گردیده که از پشتیبانی های ملی (سپاه پاسداران و اقشار ملت) برابر طرح های تهیه شده حداکثر استفاده به عمل خواهد آمد مع هذا، به علت عدم تهیه طرح مراتب در نظر گرفته نشود. (یعنی نیروهای سپاه و اقشار ملت و مردمی

^{۱۱} - تدبیر عملیاتی ستاد مشترک ارتش ج.ا.ا، اساس طرح های دفاعی در نیروهای سه گانه بوده است.

^{۲۲} - مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، ۹-۰۶-۰۱-۰۱-۲۰۱۵ مورخه ۱۳۵۸/۸/۲۷

^{۱۳} - در واقع نطفه طرح ابوذری در این جلسه منعقد می شود.

^{۱۴} - این جلسه توسط مرحوم سرهنگ محمد وصالی اداره شده و صورت جلسه نیز به امضای ایشان است. ضمناً وی در ادامه این صورت جلسه بخش های فرضیات، مأموریت، تدبیر عملیاتی ستاد ارتش، تدبیر عملیاتی نیروی زمینی و اقداماتی که باید انجام شود، ذکر کرده است.

بدون طرح بکار گرفته نشوند. بنابراین هرگونه کمک به نزاجا اعم از انفرادی و یگانی باید مطابق با طرح‌ها، آئین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های نزاجا باشد).

ج- نیروهای سه‌گانه و ژاندارمری که تحت کنترل عملیاتی نیروها قرار می‌گیرند عهده‌دار تأمین لجستیک و پرسنل خود است^{۱۵}.

سند چهارم^{۱۶} مربوط به طرح عملیاتی ژاندارمری است که بر اساس طرح (ابوذر) نزاجا تهیه شده است که در آن به‌طور خلاصه طرحی برای پدافند از مرزهای شرقی، غربی و جزایر سه‌گانه مطرح می‌نماید.

سند پنجم^{۱۷} دستورالعملی است که به‌منظور برقراری امنیت مرزی غرب کشور در تاریخ ۱۳۵۸/۰۵/۳۱ را صادر شده است. دقیقاً زمانی که ج.ا.ا از ناآرامی‌های غرب کشور رنج می‌برد، ارتش جمهوری اسلامی ایران با این دستورالعمل به یگان‌های خود مأموریت می‌دهد تا امنیت برابر تدابیر صادرشده در این دستورالعمل برقرار نمایند. این دستورالعمل برای برقراری امنیت توسط یگان‌های موجود در استان‌های آذربایجان غربی، کردستان و کرمانشاه است که نیروهای ژاندارمری، شهربانی کل کشور و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی استان‌های فوق را در کنترل عملیاتی قرار داده و نسبت به جمع‌آوری سلاح که در دست عناصر غیرمسئول در مناطق یادشده است وارد عمل گردند. و در مورد اجرای این مأموریت، تدبیر عملیات در ۵ مرحله اجرا می‌گردد.

- ۱) مرحله اول- تشکیل فرماندهی منطقه غرب در کرمانشاه و برقراری ارتباط با لشگرهای منطقه و زیر امر قرار گرفتن یگان‌های ژاندارمری، شهربانی، سپاه پاسداران انقلاب به‌وسیله لشگرهای مناطق غرب.
- ۲) مرحله دوم- اعزام یگان‌های نظامی با همکاری ژاندارمری به مناطق مرزی و مسدود نمودن کلیه مناطق ورود و خروج با استفاده از مناطق نقاط اتکا.

^{۱۵}- این عبارت به این مفهوم است که مطابق آئین‌نامه عملیات مشترک و مرکب، نیروها بر عناصر خود فرماندهی منتهای عملیاتی دارند و عناصر تحت کنترل عملیاتی نیروی زمینی هستند.

^{۱۶}- مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، از سری نامه‌های ستاد ژاندارمری جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲-۱۶-۱۹-۶۰۶، به تاریخ ۱۳۵۸/۱۱/۲۰

^{۱۷}- مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، دستورالعمل برقراری امنیت در غرب کشور به شماره ۵-۲-۲۰۱، به تاریخ

۳) مرحله سوم- تأمین و حفاظت شهرها و راه‌ها به‌وسیله یگان‌های ارتشی، شهربانی، ژاندارمری و سپاه پاسداران انقلاب و انجام شناسایی اشخاص و گروه‌ها و سازمان‌ها و تهیه لیست مربوطه در منطقه.

۴) مرحله چهارم- اعلام آگهی‌های مربوط به خلع سلاح در تمام مناطق از طریق رسانه‌های گروهی و تعیین زمان تحویل سلاح به نمایندگان دایره اسلحه و مهمات اداره دوم ستاد مشترک در پادگان‌هایی که بعداً اعلام خواهد شد.

۵) مرحله پنجم- در صورت عدم همکاری دارندگان اسلحه با ارتش یگان‌ها وارد عمل گردیده و نسبت به خلع سلاح منطقه اقدام خواهند نمود.

جدول (۲) لیست اسناد مربوط به مهم‌ترین اقدامات ستادی ارتش ج.ا.ا قبل از آغاز جنگ

تحمیلی در سال ۱۳۵۸

تاریخ	اقدامات ستادی
۱۳۵۸/۵/۳۱	دستورالعمل امنیت مرزی غرب کشور
۱۳۵۸/۸/۱۷	جلسه فرماندهان نیرو و رئیس ستاد با وزیر دفاع
۱۳۵۸/۸/۲۹	جلسه رئیس ستاد و فرماندهان (صورت‌جلسه رئیس ستاد با وزیر دفاع) نیرو با وزیر دفاع
۱۳۵۸/۹/۲	گزارش ستاد نزاجا
۱۳۵۸/۱۱/۱۸	طرح عملیاتی ژاندارمری بر اساس طرح ابوزر نزاجا

ورود ارتش و نیروی زمینی به صحنه‌های عملیاتی بعد از انقلاب اسلامی و قبل از آغاز جنگ ایران و عراق

بلافاصله پس از پیروزی انقلاب اسلامی ضدانقلاب در استان‌های کردستان و آذربایجان غربی فعال شده و با خلع سلاح کردن پادگان‌ها و پاسگاه‌های ژاندارمری سعی دارد تا کنترل منطقه را در دست بگیرد. سرتیپ ولی‌الله فلاحی فرمانده نیروی زمینی (وقت) بسیار مصمم با یگان‌های خود وارد صحنه شده و عملیات‌های متعددی را برای بازگرداندن امنیت به این منطقه از کشور انجام داده‌اند. البته در این قسمت قصد ندارم که نام کسی را بیاورم. زیرا فرماندهان و افراد گمنام و وظیفه‌شناس و دلسوز و فداکار بسیاری در این مرحله حساس از تاریخ کشورمان نقش-آفرینی کردند که بسیاری از آنان اکنون در قید حیات نیستند و قادر نیستیم که نام همه آن‌ها را در این مقاله ذکر کنم، اما شهید فلاحی به‌عنوان نگین این حلقه از فرماندهان و انسان‌های خدمی است که نام ایشان در تاریخ نظامی کشور ما ماندگار خواهد ماند. از وی می‌توان به‌عنوان فردی که شاخص و طلایه‌دار و معمار دفاع از کشور و برقراری امنیت در منطقه غرب و

جنوب بوده است نام برد. در اولین بازسازی ارتش، ایشان با شناختی که از افسران داشتند طیفی از فرماندهان کارآمد را بکار گرفتند. وی از آنجا که ذهنیت علمی و آموزشی داشت، در آن مقطع، شروع به سازمان‌دهی ارتش و معماری دفاعی کشور کرد. دقیقاً در زمانی که هیچ فردی به این مسائل فکر نمی‌کرده است، لذا در ادامه خواهیم گفت که چگونه شهید فلاحی سال اول دفاع مقدس را ساماندهی کرده است. ابتدای ورود شهید فلاحی به کردستان درست زمانی است که پادگان مهاباد اشغال شده بودند. او اولین گردان را از پرسنل کادر لشکر ۱ گارد به کردستان اعزام می‌کند. آنچه اسناد نشان می‌دهد، ایشان در شش ماه ابتدای انقلاب هم نیروی زمینی را آماده اعزام برای مأموریت کرده و هم عملیات‌ها را طراحی کرده و هم در اجرا حضور داشته است و بعد از اجرا نیز با رسانه‌ها صحبت کرده و مردم را در جریان عملیات‌ها قرار داده و به‌عنوان سخنگو، نحوه انجام عملیات‌ها را توضیح داده است. او ضمن مصاحبه با خبرگزاری‌ها، مطبوعات، سخنرانی در مساجد و ... اقدامات ارتش را توضیح داده است.^{۱۸} شهید فلاحی در ۱۳۵۷/۱۲/۱ رئیس ستاد نیروی زمینی می‌شود و در ۱۳۵۷/۱۲/۲۳ با تیپ ۳ لشکر ۶۴ عملیاتی برای بازپس‌گیری پادگان مهاباد وارد عمل می‌شود.^{۱۹} پادگان سنندج بلافاصله بعد از پادگان مهاباد با استفاده از سلاح‌هایی که از پادگان مهاباد به دست ضدانقلاب می‌افتد، محاصره می‌شود و ارتش برای کمک اقدام به اعزام نیرو می‌نماید. لذا اسفند ۱۳۵۷ لشکر ۱ نیروی زمینی به کمک لشکر ۲۸ می‌شتابد. در پی این اقدام ضدانقلابی حوادث دیگری نیز اتفاق می‌افتد که در جدول (۳) به‌طور خلاصه اطلاعات مربوط به ورود ارتش جمهوری اسلامی ایران به مناطق آشوب‌زده و درگیر با ضدانقلاب در مرحله اول لیست شده است. (منظور از مرحله اول قبل از ورود هیئت حسن نیت^{۲۰} به منطقه کردستان و آذربایجان غربی است).

^{۱۸} - اغلب مصاحبه‌ها در آرشیو روزنامه‌های معتبر، خبرگزاری‌ها و صداوسیما قابل دسترسی است.

^{۱۹} - پادگان مهاباد ده روز پس از انقلاب سقوط می‌کند. به این ترتیب که در روزهای اول انقلاب داخل این پادگان یکی از افسر نفوذی حزب دموکرات بوده و پس از ۴ روز التهاب در یگان، با هدایت او ضدانقلاب وارد پادگان شده، فرمانده تیپ را با تیر می‌زنند و پس از مجروح شدن فرمانده و از صحنه خارج شدن او پادگان سقوط می‌کند.

^{۲۰} - دولت موقت در ابتدای انقلاب قصد داشت با مذاکره بحران به وجود آمده در کردستان را مدیریت کند. لیکن با خیانت عبدالرحمن قاسملو دبیر کل حزب دموکرات کردستان این اقدام بی‌نتیجه ماند (اعترافات غنی بلوریان از رهبران حزب دموکرات کردستان در کتاب ناله کوک، انتشارات رسا).

جدول (۳): ورود ارتش ج.ا.ا در مرحله اول به مناطق آشوبزده

ردیف	شهر و منطقه آشوبزده	تاریخ	یگان وارد عمل شده
۱	مهاباد و تی ۳ ل ۶۴ ارومیه	۱۳۵۸/۱/۲۱	ل ۶۴
۲	سندج و ل ۲۸ سندج	۱۳۵۷/۱۲/۲۷	ل ۱ مرکز و ۲۸، هوانیروز و نهجا
۳	گنبد و ترکمن صحرا	۱۳۵۸/۱/۵	دو گردان از ل ۱ مرکز و ل ۷۷
۴	نقده،	فروردین ۱۳۵۸	ل ۶۴
۵	سلماس، سرو و قطور	۱۳۵۸/۴/۲۳	ل ۶۴
۶	مریوان	۱۳۵۸/۴/۲۳	ل ۲۸
۷	پاوه	۱۳۵۸/۵/۲۵	ژاندارمری، سپاه و هوانیروز
۸	محاصره پادگان سندج	۱۳۵۹/۱/۲۱	یگان‌هایی از نزاجا و سپاه
۹	سقز	۱۳۵۷/۱۲/۱۰	ل ۲۸
۱۰	بانه و سردشت	۱۳۵۸/۵/۱۰	ل ۱ (شهادت سرگرد شریف اشرف)

ارتش پس از اعزام هیئت حسن نیت به پادگان‌ها می‌رود و سپاه نیز در قرارگاه‌های خود باقی می‌مانند. اما احزاب کردی می‌گفتند که ارتش به پادگان‌ها برود و سپاه نیز از منطقه خارج شود البته در مهاباد، تپه تلویزیون و سد مهاباد و بعضی از مراکز مهم، یگان‌های ارتشی حضور داشتند. در مرحله دوم بعد از ناموفق بودن مذاکرات هیئت حسن نیت، نیروی زمینی با کلیه مقدوراتش برابر جدول (۴) وارد عمل شد.

جدول (۴): قریب ۴۰٪ از یگان‌های نزاجا و پایگاه شهید نوژه نهجا درگیر در کردستان تا قبل از

جنگ تحمیلی (مرحله دوم)

ردیف	یگان عمده	یگان	ملاحظات
۱	لشگر ۲۸ سندج	به‌طور کامل	منطقه سرزمینی
۲	لشگر ۶۴ ارومیه	به‌طور کامل	منطقه سرزمینی
۳	لشگر ۸۱ زرهی	تیپ ۲ بیستون	به‌طور کامل
۴	لشگر ۱۶ قزوین	تیپ ۳ زرهی همدان	یک تیپ به‌طور کامل
۵	لشگر ۲ او ۲ گارد سابق	۳ گردان	لشگر ۲۱ حمزه
۶	لشگر ۷۷ خراسان	۴ گردان	مرتب تعویض می‌شدند
۷	تیپ ۲۳ نوهد	به‌طور کامل ۵ گردان	بعد از کودتای نوژه ۳ گردان
۸	تیپ ۸۴ خرم‌آباد	به‌طور کامل	گردان ۱۱۱، ۱۳۹، ۱۸۲
۹	تیپ ۵۵ هوابرد	گردان ۱۲۶ و ۱۳۵	۲ گردان
۱۰	هوانیروز	پایگاه هوانیروز کرمانشاه	تعدادی بالگرد شنوک از اصفهان

در مورد احکام صادره برای شهید فلاحی، متأسفانه نتوانستم همه را گردآوری کنم اما حکمی که به موجب آن از سوی حضرت امام خمینی (ره)^{۲۱}، شهید فلاحی پس از عزل آقای بنی‌صدر، مسئولیت فرماندهی کل قوا را عهده‌دار می‌شود موجود است. امام خمینی (ره) در این حکم در کوران سال اول جنگ ایران و عراق مرقوم فرمودند؛ با استفاده از اختیارات رهبری مأموریت‌ها و وظایف محوله را انجام دهد.

در مورد آغاز جنگ ایران و عراق این نکته قابل ذکر است که؛ با وجود گزارش‌های ارتش از تهدیدات روزافزون عراق، عدم باور مسئولین عالی کشور (سیاسی و نظامی) نسبت به آغاز جنگ از سوی عراق، از یک غفلت استراتژیک حکایت می‌کند. لذا این بزرگ‌ترین علت شکست ج.ا.ا در مرحله بازدارندگی در مقابل ارتش عراق بود.

تعدادی از گزاره‌های استفاده‌شده در کلام مسئولین (وقت) ج.ا.ا قبل از جنگ ایران و عراق از این قرار است: "عراق جرئت حمله به ایران را ندارد. از بلوف سیاسی عراق وحشت نکنید. با جنگ‌های چریکی پاسخ عراق را می‌دهیم و مردم عراق شیعه و طرفدار ج.ا.ا هستند^{۲۲} و ...

طرح‌های نیروهای سه‌گانه برای دفاع از حاکمیت ملی در نقاط مختلف کشور

علی‌رغم بی‌ثباتی در اوضاع سیاسی کشور، ارتش ج.ا.ا راهبردهای دفاعی خود را به شرح زیر در قالب دستورالعمل، برای آمادگی نیروها در مقابل تهدیدات احتمالی در زمان سرلشکر محمدحسین شاکر صادر نموده است که به این شرح است:

"ارتش جمهوری اسلامی ایران با اعمال حاکمیت ملی در نقاط مختلف کشور در برابر تجاوزات احتمالی دشمن از تمامیت ارضی ایران در منطقه غرب کشور دفاع می‌نماید^{۲۳}."

رئیس ستاد ارتش، در ادامه به نیروهای سه‌گانه ابلاغ می‌نماید که طرح‌های دفاعی خود را تا تاریخ مقرر تهیه کرده و ارسال نمایند. نذا طرح ابودر را که در آذرماه ۱۳۵۸ آماده کرده بود به‌عنوان دستور عملیاتی در خرداد ۱۳۵۹ برای اجرا به ستاد مشترک ارسال می‌نماید. طرح البرز

^{۱۱} - متن حکم حضرت امام خمینی (ره): بسم‌الله الرحمن الرحیم، تیمسار ولی‌الله فلاحی، جانشین رئیس ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران. تا تعیین تکلیف جانشین فرماندهی نیروهای مسلح، ستاد مشترک مجاز است با استفاده از اختیارات مقام رهبری مأموریت‌ها و وظایف محوله را انجام دهد. ۲۱ خرداد ۶۰. روح‌الله الموسوی الخمینی. صحیفه حضرت امام (ره).

^{۲۲} - برداشت شده از مطبوعات زمان قبل از جنگ

^{۲۳} - مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، دستورالعمل ۹ - ۰۶ - ۰۱ - ۲۰۱ - ۱۵ - ۱۰۸/۲۷ / ۱۳۵۸ اداره سوم (عملیات)

ستاد مشترک ارتش جمهوری اسلامی ایران

که آماده بوده است در آبان ۱۳۵۸ به ستاد مشترک فرستاده می‌شود و طرح ذوالفقار نیروی دریایی در شهریور ۱۳۵۹ به دستور عملیاتی تبدیل و اجرایی می‌شود.

تصویر (۱) طرح‌های دفاعی ارتش جمهوری اسلامی ایران

مأموریت نذاجا در طرح ابودر

نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران از دالامپرداغ (مرز مشترک ایران و عراق و ترکیه) تا فاو (دهانه شط العرب در خلیج فارس) از مرز باختری ایران و عراق دفاع نموده و با استفاده از عناصری از لشکر ۹۲ زرهی و تیپ ۵۵ هوابرد از رودخانه اروند دفاع می‌نماید. تیپ ۵۵ آماده می‌شود پس از ورود یگان‌های تقویتی به منطقه غرب بنا به دستور در سایر مناطق مورد تهدید اعم از درون مرزی یا برون مرزی بکار رود و هم‌زمان با اجرای عملیات دفاعی در غرب با امکانات موجود در منطقه، مرز خاوری را از دهانه ذوالفقار تا گواتر پوشش می‌نماید. شایان ذکر است که کالک‌ها و پیوست‌های طرح ابودر کامل و قابل تأمل است که در مرکز اسناد هیئت معارف جنگ قابل دسترسی است ولی به‌عنوان نمونه تصویر کالک لجستیک طرح در این مقاله آورده شده است.

تصویر (۲) کالک پشتیبانی و لجستیکی نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران (پیوست طرح ابودر)

مأموریت نهاجا در قالب طرح البرز

نیروی هوایی جمهوری اسلامی ایران ضمن دفاع از آسمان ایران حملات انتقامی خود را به منظور انهدام نقاط حیاتی کشور هدف آغاز و پس از کسب برتری هوایی از عملیات سطحی نیروهای خودی پشتیبانی نزدیک به عمل می‌آورد. گفتنی است که ماهیت طرح البرز یک طرح عملیات پیش‌دستانه بوده است لیکن با توضیحاتی که در اصل سند موجود است، به دلیل ملاحظات ج.ا.ا در ابتدای انقلاب، به یک طرح انتقامی تبدیل گردیده است.

مأموریت نذاجا در قالب طرح ذوالفقار

نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران ضمن دفاع از تأسیسات حیاتی کشور در خلیج فارس راه‌های مواصلاتی دریایی را تأمین و از حرکت کشتی‌های تجاری به سوی بنادر کشور هدف (عراق) ممانعت به عمل می‌آورد.

اقدامات دفاعی نذاجا در چارچوب طرح ابودر

روز ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، نیروی زمینی ارتش عراق با ۱۲ لشکر از محورهای معبرهای نفوذی غربی و جنوب غربی کشور به ایران حمله کرد و وارد خاک ایران شد و این در حالی است که ارتش ایران تنها ۴ لشکر با استعداد ۵۰ درصد در مرز داشت ولی بر اساس طرح ابودر توانست

ارتش عراق را متوقف کند آن هم با استفاده از تاکتیک و تدبیری که در طرح مزبور اتخاذ شده بود. طرح ابوذر در چهار مرحله به شرح زیر برای دفاع از مرزهای غربی پیش‌بینی شده بود:

در مرحله اول، نیروی زمینی دفاع را در منطقه با ۴ لشکر و یک تیپ پیاده، در منطقه دفاعی مقدم از شمال باختری تا جنوب اجرا می‌نماید، لشکر ۶۴ پیاده و لشکر ۲۸ پیاده، به ترتیب در شمال لشکر ۸۱ زرهی و تیپ ۸۴ پیاده در مرکز و لشکر ۹۲ زرهی در جنوب، لشکرهای در خط با اعزام عناصر تأمین حرکت متجاوز را در زمین‌های بلافصل مرز به تأخیر ۲۴ می‌اندازد" (طرح ابوذر نزاجا). بنابراین؛ مرحله اول این عملیات برای متوقف کردن دشمن بوسیله عملیات تأخیری یا اصطلاحاً (مبادله زمین در مقابل زمان)، تدبیری بود که در ابتدا برای آماده شدن و رسیدن عمده قوا به منطقه عملیاتی که مورد توجه بود و با اتخاذ همین تدبیر بود که دشمن، به ترتیب در معبر جنوبی خوزستان ۳۴ روز معطل شد تا توانست خرمشهر غربی را اشغال نماید و در معبر میانی خوزستان قریب دو ماه طول کشید و با فشار و دفاع رزمندگان اسلام در دهلاویه و منطقه طراح و آب تیمور متوقف شد و در معبر شمال خوزستان پس از شش روز در آن سوی پل کرخه متوقف گردید. در واقع رزمندگان اسلام متشکل از نیروهای ارتشی و سپاهی و مردمی که به منظور دفاع از سرزمین، خود را به مناطق جنگی رسانده بودند توانستند با استفاده از امکانات محدود دفاعی و تاکتیک استفاده از عوارض زمین دشمن را پشت رودخانه‌های کرخه و کارون متوقف نمایند. این نکته قابل ذکر است که در اسناد ارتش قبل از انقلاب برای دفاع از خوزستان در مقابل تهاجم احتمالی همسایه غربی سه سناریو تدوین شده بود به این ترتیب که در صورت آمادگی کامل نیروهای دفاعی (برتری نیروهای خودی) پس از احساس تهدید از سوی دشمن نیروهای دفاعی دست به عملیات پیش‌دستانه زده و در ساحل اروند (شط العرب) دفاع خواهند کرد و در فرض داشتن شرایط برابر با دشمن ضمن ایجاد موانع مرزی (سه ردیف دژ بر روی معبر شلمچه- از شلمچه تا طلایه- به عمق ۹ کیلومتر به وسیله گردان دژ) دفاع خواهد شد و با فرض شرایط نابرابر (ضعف نیروهای خودی) با استفاده از عوارض زمین در پشت رودخانه‌های کرخه و کارون دفاع خواهد شد^{۲۵} (حسینی، ۱۳۵۹: ۲۳۶).

^{۴۴} - یگان‌ها هنگامی مبادرت به عملیات تأخیری می‌نمایند که توان آن‌ها برای آفند یا پدافند کافی نباشد و یا طرح‌ریزی عملیات به گونه‌ای است که می‌بایستی با اجرای مانور در مقابل دشمن، او را به منطقه مورد نظر کشانده و با اجرای پاتک قوی ساخت. (دستور رزمی ۵-۱۰۱)

^{۵۵} - ضمناً در همین اسناد گفته شده که پس از انعقاد قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر با عراق بر اساس مفاد آن هر دو کشور از هرگونه تحرکات مرزی منع شدند لذا اقدامات مربوط به ساخت دژها در مرز شلمچه و طلایه به طول ۸۰ کیلومتر ناتمام ماند و فقط گردان دژ در خرمشهر مستقر گردید.

بنابراین اکنون وقتی اسناد و مدارک جنگ ایران و عراق در روزهای اول جنگ را مرور می‌کنیم به این نتیجه می‌رسیم که سناریوی سوم و شرایط نابرابر (قدرت رزمی به نفع عراق) برای دفاع از مرزهای غربی کشور انجام شده است. منظور از عبارت اصطلاحی زمین در برابر زمان همان عملیات تأخیری است که در آغاز جنگ به دلایل غیرحرفه‌ای و شانناز تبلیغاتی، مقبول نیافتاد و باعث تبلیغات منفی علیه ارتشیان گردید ولی در عمل ما با گرفتن زمان از ارتش عراق و با استفاده از موانع طبیعی و نیروهای مدافع در شرایط کاملاً نابرابر دشمن - که می‌توانست به اهداف از پیش تعیین‌شده خود برسد - را در زمین‌های نامناسبی از دیدگاه او متوقف کردیم (سامرای، ۱۳۸۰: ۸۱-۶۴) و با انجام عملیات‌هایی وضعیت را به نفع نیروهای مدافع (خودی) تثبیت نمودیم. زیرا اگر غیر از این بود بایستی با دشمن در حال حرکت و پیشروی، رزم تصادمی انجام می‌دادیم که در رزم تصادمی برابر تجارب نظامی موجود بایستی بیش‌ترین تلفات خودی را می‌پذیرفتیم. خصوصاً در زمانی که می‌دانیم استعداد دشمن بسیار بالاتر از نیروهای خودی است. بنابراین با استفاده از تاکتیک‌های پیش‌بینی‌شده در مرحله اول طرح ابوذر، دشمن را متوقف شده و از حالت آفندی به حالت پدافندی درآمده است. در واقع با این اقدام دشمن از اهداف تعیین‌شده خود بازماند و در یک کلام نیروهای خودی استراتژی دشمن را با شکست مواجه ساختند. متن موجود در طرح ابوذر به شرح زیر است:

تاکتیک‌های دفاعی نزاجا در طرح ابوذر (مرحله اول)

"مرحله اول؛ کند کردن و متوقف کردن دشمن به وسیله عملیات تأخیری: ل ۶۴ و ۲۸ در شمال، ل ۸۱ زرهی و تی ۸۴ پیاده در مرکز و ل ۹۲ زرهی در جنوب (کالک عملیاتی) دفاع می‌کنند و پیشروی دشمن را در مواضع سدکننده، پیش‌بینی شده متوقف یا کند می‌نمایند."

اما برای اطمینان از مرحله تثبیت در طرح ابوذر، دشمن که در مناطق نامناسبی متوقف شده و از خود دفاع می‌نماید، بایستی با استفاده از تاکتیک (چکش و سندان) به‌طور مرتب و پی‌درپی موردتهاجم و شبیخون گروه‌های چریکی و گشتی رزمی‌های نیروهای خودی قرار گرفته و بدین‌وسیله زیر ضربات نیروهای خودی تضعیف گردد. لذا این عملیات‌ها به‌طور تلویحی در طرح بدر پیش‌بینی شده و از طریق فرمانده نیروی زمینی به یگان‌های تابعه ابلاغ می‌شود که ضمن مراقبت و کنترل خطوط پدافندی در سراسر جبهه‌های غرب و جنوب و ادامه مأموریت برقرار امنیت در استان‌های کردستان و آذربایجان غربی، نسبت به انجام عملیات‌های ایذایی و دستبرد به دشمن بعضی اقدام نمایند. بنابراین مأموریتی که در طرح بدر پیش‌بینی شده بود، از تاریخ ۱۳۵۹/۹/۱ به شرح زیر به مرحله اجرا گذاشته شد. ضمناً این نکته قابل‌ذکر است که قسمت

دوم بند مأموریت برای نابودی دشمن بنا به دستور است که معمولاً در طرح‌ها و دستورالعمل‌های بعدی، به صورتی مشروح‌تر مورد توجه قرار می‌گیرد.

طرح بدر؛ دستور/ طرح عملیات بدر ۳۰ آبان ۱۳۵۹ ق.م.ن.ز.ا (دزفول)

"نزاجا عملیات پدافند داخلی را همچنان در مناطق استان‌های ارومیه، کردستان و کرمانشاهان علیه عوامل مسلح مزدوران داخلی ادامه داده و حملات نیروهای مزدور بعثی عراق را در مناطق کرمانشاه، ایلام و خوزستان متوقف کرده و در مقدم‌ترین مواضع دفاعی ممکنه آن را سد می‌کند و از هم‌اکنون با هدایت عملیات چریکی و اجرای عملیات رزمی محدود، دشمن را تضعیف کرده و سپس در ساعت (س) روز (ر) با هدایت عملیات آفندی در محور اندیمشک - عین خوش و اندیمشک - دوسلک نیروهای دشمن را در منطقه نابود کرده و با گسترش عملیات در سایر جبهه‌ها خط مرز بین‌المللی را ترمیم و آماده می‌شود بنا به دستور عملیات را به منظور سرنگون کردن رژیم کافر صدام حسین به داخل خاک کشور عراق بکشاند."

شایان‌ذکر است که نیروی زمینی برای انجام این دو مرحله از طرح ابوذر (تشبیه و فرسوده کردن دشمن) بیش از ۱۵۰ عملیات آفندی و پدافندی، گسترده و نیمه‌گسترده، مستقل و مشترک با همکاری سپاه پاسداران انقلاب اسلامی انجام داده است. ولی برای دو مرحله دیگر از طرح ابوذر^{۶۶} سد رخنه دشمن (دفع تجاوز و تعقیب متجاوز) طرح خندق را به منظور بازپس - گیری سرزمین‌های اشغال شده و تعقیب متجاوز از مورخه ۱۳۶۰/۳/۱ به اجرا می‌گذارد که گزاره بند مأموریت این دستور عملیاتی به شرح زیر است:

طرح خندق، ج - دستور عملیاتی خندق ۱۲/۲/۱۳۶۰ ق.م.ن.ز.ا (دزفول)

"قرارگاه مقدم نزاجا در جنوب، با یگان‌های زیر امر (لیست عده‌ها) در مواضع پدافندی موجود (کالک عملیاتی پیوست) پدافند می‌کند و با اجرای تک‌های محدود محلی و عملیات چریکی و عملیات روانی نیروهای دشمن را تضعیف می‌نماید و آماده می‌شود بنا به دستور به سمت غرب آفند کند و نیروهای دشمن را عقب براند و خط مرزی را ترمیم نماید."

طرح ابوذر برای تشبیه متجاوز در مرحله چهارم متناسب با توانمندی‌های خود تدبیری اندیشیده و اعلام کرده که پس از ترمیم رخنه و رسیدن نیروها به خط مرز بایستی دشمن تا مرحله نابودی تعقیب شود؛ لیکن این مرحله عملاً در سال سوم جنگ یعنی پس از آزادی خرمشهر و با

^{۶۶} - نیروی زمینی برای انهدام نیروهای متجاوز پس از آمادگی و انتقال یا برداشت نیرو از سایر مناطقی که در منطقه دفاعی جلو رخنه نبوده‌اند پاتک نموده و مرز قراردادی را ترمیم می‌نماید.

عملیات رمضان شکل عملی به خود گرفت. زمانی که ارتش و سپاه با عملیات مشترک بیت‌المقدس به مرزهای بین‌المللی رسیدند بعد از یک وقفه کوتاه، عملیات رمضان را به‌منظور تعقیب و تنبیه متجاوز در خاک دشمن آغاز کردند و این مرحله به مدت شش سال تا پایان جنگ ادامه داشت.^{۲۷}

جزئیات بیشتری در مورد تدابیر راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران در آغاز تهاجم عراق در آغاز تجاوز ارتش بعثی عراق، شهید سرلشکر فلاحی، رئیس ستاد بوده و با تدبیر وی، متناسب با وضعیت نیروهای موجود و منطقه عملیاتی، آمایش دقیقی در مرزهای جنوبی و غربی ایجاد گردید. به‌این ترتیب که در منطقه خوزستان با توجه به حساسیت سیاسی استان و جغرافیای این سرزمین بر اساس معابر جنوبی، میانی و شمالی استان از سمت غرب، سه قرارگاه در شمال، منطقه میانی و جنوب خوزستان ایجاد شد و در منطقه غرب نیز دو قرارگاه، یکی در کرمانشاه برای مقابله با تهاجم عراق و دیگری در شمال غرب برای مقابله با ضدانقلاب داخلی تعیین گردید. فرماندهی هر یک از قرارگاه‌ها به عهده یکی از مسئولین و فرماندهان عالی‌رتبه لشکری واگذار شد.

در منطقه جنوب و یا معبر (محور) نفوذی جنوب خوزستان (بصره - شلمچه - خرمشهر - آبادان)، با تدبیر شهید فلاحی رئیس ستاد ارتش ج.ا.ا، قرارگاه اروند به‌عنوان فرماندهی مخصوص در منطقه جنوبی خوزستان ایجاد شده و فرماندهی آن طبق دستورالعمل فرماندهی اروند به فرمانده (وقت) ژاندارمری «سرهنگ فروزان» واگذار شد (حسینی، ۱۳۹۷: ۴۴). مسئولیت این قرارگاه که بر اساس منطقه تعیین شده بود، مقابله با تجاوز عراق در منطقه جنوب و ساماندهی دفاع در خرمشهر بود.

در منطقه میانی خوزستان شهید چمران یک گروه به نام (جنگ‌های نامنظم) ایجاد کرده و قرارگاه آن را در محل استانداری سابق اهواز قرار داده و نیروهای خود را به معبر (محور) میانی اعزام کرده بود. این گروه از رزمندگان مردمی که فرماندهان آن‌ها توسط شهید مصطفی چمران از یگان‌های ارتش انتخاب شده بودند در سوسنگرد با دشمن درگیر بودند. شایان ذکر است که به دلیل حساسیت این محور با توجه به نزدیکی آن به مرکز استان (اهواز) در این قرارگاه شهید چمران، شهید فلاحی و آیت‌الله خامنه‌ای حضور فعال داشتند. آن‌ها بر این باور بودند که اهواز یک منطقه بسیار مهمی است و اگر دشمن به این منطقه دسترسی پیدا کند، بسیار خطرناک

^{۲۷} - مرحله چهارم؛ نیروی زمینی بنا به دستور با ۳ ل زرهی در خط، ۸۱ ل زرهی در محور عمومی قصر شیرین - خسروی - خانقین - بغداد و ل ۱۶ زرهی در صورت برداشت از منطقه و تمرکز در خوزستان در محور عمومی عین خوش - علی غربی - کوت و ل ۹۲ زرهی در محور عمومی تنومه بصره - ناصریه، آفند متقابل و نیروهای متجاوز را نابود می‌سازد.

خواهد بود (مرآتی، ۱۳۹۶: ۲۰-۱۷). در واقع سقوط شهر اهواز به معنی موفقیت رژیم صدام حسین و تثبیت استراتژی تجاوزطلبانه وی بود.

در شمال خوزستان نیز با توجه به حساسیت و نزدیکی این محور به دزفول و اندیمشک که راه مواصلاتی خوزستان به مرکز کشور از آن طریق امکان پذیر بود؛ قرارگاه نیروی زمینی مستقر گردیده بود و سرتیپ ظهیرنژاد، فرمانده نیرو و بنی صدر (رئیس جمهور وقت) در این قرارگاه حضور داشتند و معتقد بودند خطرناک ترین معبر خوزستان معبر (محور) شمالی است که در صورت موفقیت ارتش عراق و تصرف دزفول، ارتباط خوزستان با مرکز کشور قطع خواهد شد. لذا به دلیل اهمیت این محور اولویت را به این محور داده بودند و نیروها عمده‌ای که از مرکز کشور به خوزستان می‌رسید در ابتدا به این محور اختصاص می‌دادند.

درواقع ترکیب فرماندهی در روزهای ابتدایی تجاوز عراق در مناطق مرزی جنوب حساسیت فراوانی را برای فرماندهان ایجاد کرده بود تا هر یک نسبت به منطقه مسئولیت خود احساس وظیفه بیشتری داشته باشند و همین تفکیک مسئولیت‌ها بر اساس وظیفه، در مناطق سه‌گانه خوزستان با وجود اختلافاتی که بین فرماندهان^{۲۸} به وجود آورده بود ولی انگیزه‌ها را برای حفظ منطقه مسئولیت تقویت کرده بود و هرکدام تلاش می‌کردند تا امکانات، یگان‌ها و نفرات بیشتری را برای دفاع از منطقه مسئولیت خود در اختیار بگیرند. لذا این چینش ابتکاری و آرایش دفاعی در منطقه جنوب، دفاع جانانه‌ای را در این مناطق رقم زد؛ به نوعی که دشمن در محور شمالی خوزستان در ۶ روز اول، پشت رودخانه کرخه، در منطقه جنوبی پس از ۳۴ روز پشت رودخانه کارون در خرمشهر غربی و سرپل مارد و در منطقه میانی، نهایتاً در ۵۶ روز اول جنگ در روستای دهلاویه، پنج کیلومتری سوسنگرد متوقف گردید. بنابراین دشمن نه به آبادان و نه به اهواز و نه به دزفول رسید و این طراحی شهید فلاحی است و اگر برای خوزستان تنها یک فرمانده می‌گذاشت مشخص نیست وضعیت دفاع از خوزستان چگونه انجام می‌شد. درعین حال، با وضعیتی که توصیف شد، مقامات و فرماندهان محورها بشدت تلاش می‌کردند. به‌عنوان مثال؛ مقام معظم رهبری و شهید چمران که در آن زمان در محور میانی قبول مسئولیت کرده بودند، تمام تلاش خود را بکار بردند و با پذیرش ریسکی بزرگ، تیپ ۲ دزفول را به منطقه آوردند تا محاصره سوسنگرد را در ۲۶ آبان ۱۳۵۹ بشکنند. لذا باوجود اهمیت هر سه محور جنوبی، میانی و شمالی، هر سه فرمانده قرارگاه، با توجه به اهمیتی که به جبهه خود

^{۲۸} - روابط فرماندهی قرارگاه اروند با نیروی زمینی چنین عنوان شده است: فرماندهی اروند از طریق نیروی زمینی در تابعیت فرماندهی نیروی مسلح خواهد بود. ولی این مطلب برای مرحوم ظهیرنژاد قابل قبول نبود و دائم این اختلاف بین این دو فرمانده وجود داشت.

می‌دادند تلاش کردند و خوشبختانه هر سه جبهه حفظ شد. کار بعدی شهید فلاحی ایجاد دو قرارگاه فرماندهی دیگر یکی در غرب و شمال غرب کشور بود. قرارگاه غرب در کرمانشاه به فرماندهی سرهنگ عطاریان و قرارگاه شمال غرب به‌عنوان فرماندهی مخصوص (مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، از سری نامه‌های سماجا شماره ۱-۲۱-۰۲-۵۰۱-۴۲۱ به تاریخ ۱۳۵۹/۴/۵) با مأموریت پاک‌سازی منطقه از احزاب تجزیه‌طلب کردی، به فرماندهی سرهنگ صیاد شیرازی در ارومیه تشکیل شد. دستورالعمل تشکیل این قرارگاه چنین اشعار می‌دارد: "سرکار سرهنگ موقت توپخانه علی صیاد شیرازی از تاریخ ۱۳۵۹/۰۴/۲۲ به فرماندهی عملیاتی منطقه غرب منصوب می‌گردد و ... " ذکر این نکته در این قسمت خالی از لطف نیست؛ که تفکیک وظیفه و مسئولیت مقابله با تجاوز عراق و مقابله با تجزیه‌طلبان در کردستان و آذربایجان غربی و پاک‌سازی شهرهای منطقه، اقدامی بجای، علمی و قابل ستایش بود و نتیجه آن این شد که پاک‌سازی شهرهای منطقه توسط قرارگاه مذکور در شمال غرب به‌سرعت انجام گردید. در ضمن، ابتدا محل استقرار و مرکزیت این قرارگاه در منطقه غرب (کرمانشاه) بود ولی بعداً به لحاظ نیازهای عملیاتی به شهر سقز و سپس به ارومیه نقل مکان یافت.

طرح بسیج نیرو (منقضی خدمات‌های سال ۱۳۵۶) ۲۹

ارتش برای بیرون راندن دشمن با کمبود نیرو مواجه بود به همین دلیل یک طرح بسیج نیرو به‌عنوان احضار نیروی احتیاط و ذخیره با اتکا به قوانین موجود تهیه شد. که در این طرح بر مبنای (ماده ۵۶ و ۵۹) قانون وظیفه عمومی پیشنهاد می‌کند که از نیروی احتیاط و ذخیره احضار شوند ولی به دلایل نامشخص این طرح اجرایی نشده و تنها منقضی خدمات‌های سال‌های ۵۳ تا ۵۶ در ابتدای جنگ به‌عنوان نیروی احتیاط احضار می‌شوند که طبق یک آمار حدود ۸۵۰۰۰ نفر وارد خدمت احتیاط^{۳۰} شدند که نیروی زمینی ارتش با استفاده از آنها توانست خطوط دفاعی خود را در سراسر جبهه‌های غرب و جنوب سامان دهد. در مورد سامان-دهی جبهه‌ها، این نکته قابل توضیح است که؛ از ابتدای شروع جنگ یگان‌های ارتش به‌مرور از داخل کشور به سمت مرزها حرکت کردند و طبق مطالعه‌ای که در این زمینه انجام شده است، این حرکت با توجه به وسایل حمل‌ونقل و امکانات جاده‌ای زمان جنگ، قریب یک ماه به طول انجامید تا کلیه نیروی زمینی از یگان‌ها و پادگان‌های خود در نقاط مختلف کشور حرکت کنند

^{۲۹} - مرکز اسناد هیئت معارف جنگ، از سری نامه‌های ستاد مشترک (اداره یکم) به تاریخ ۱۳۵۸/۱۰/۲۵

^{۳۰} - بر مبنای قانون وظیفه عمومی هر یک از افراد ذکور کشور تا سن ۵۰ سالگی سرباز شناخته می‌شوند (از ۲۰ سالگی به مدت ۳۰ سال) که دو سال آن به‌عنوان خدمت ضرورت و ۸ سال بعدی به‌عنوان نیروی احتیاط و دو تا ده سال هم به‌عنوان نیروی ذخیره محسوب می‌گردند.

و در جبهه‌های غرب و جنوب مستقر شوند. این نیروها، بیش از ۱۰۰۰ کیلومتر خط پدافندی در مقابل دشمن را تشکیل دادند. در واقع زمانی که این خط پدافندی سراسری تشکیل شد، دقیقاً ارتش عراق روی زمین تثبیت گردید و از این پس نتوانست حتی یک گام به جلو حرکت کند و می‌توان گفت تثبیت دشمن دقیقاً در ماه دوم جنگ (اواخر آبان ۱۳۵۹) انجام شده است. ضمناً یگان‌هایی که به سمت جبهه‌ها اعزام شدند گزارشات خود را مخابره کردند و مستنداتی وجود دارد که بخشی از آن را به شرح جدول (۵) مشاهده می‌فرمایید.

جدول (۵): تاریخ رسیدن یگان‌های نزا جا به مناطق عملیاتی

ردیف	یگان	تاریخ ورود	محل استقرار	فرمانده یگان	ملاحظات
۱	تیپ ۸۴ خرم‌آباد	۵۹/۶/۳۱	مهران - دهلران	سرهنگ غلامحسین رزمی	-
۲	گروه رزمی ۱۸۲	قبل از ۵۹/۶/۳۱	مهران - دهلران	سرهنگ دوم مهدی قائمی	شامل گردان ۱۸۲ پیاده و یک گروهان تانک
۳	گردان ۱۱۱ پیاده	۵۹/۶/۳۱	مهران - دهلران	سرگرد مجید مجتهد زاده	
۴	گردان ۳۰۳ توپخانه ۱۰۵م (-)	قبل از ۵۹/۶/۳۱	مهران - دهلران	سرگرد قاسم مهرآسا	یک آتشبار از گردان در میمک
۵	گد ۲۴۴ تانک	قبل از ۵۹/۶/۳۱	مهران - دهلران	سرگرد اسماعیل ابراهیم‌زاده	۴ عراده از تانک‌های گردان به علت بسته شدن محور دهلران در پای پل کرخه پیاده گردید و از آن استفاده شد
۶	آتشبار مستقل پدافند تی ۸۴	قبل از ۵۹/۶/۳۱	مهران - دهلران	سروان اسدالله حیدری	-
۷	گردان ۱۳۵ پیاده تی ۵۵ هوابرد	۵۹/۰۷/۰۵	دهلران	سرگرد بدرالدین روح‌پرور	-

ردیف	یگان	تاریخ ورود	محل استقرار	فرمانده یگان	ملاحظات
۸	آتشبار کاتیوشا گد ۳۷۲ گروه ۳۳ توپخانه	۵۹/۰۶/۲۱	مهران - دهلران	سروان داود مشیری	-
۹	آتشبار پدافند هوایی گروه ۵۵ توپخانه	۵۹/۰۶/۲۶	مهران - دهلران	سروان قانع زاده	-
۱۰	گردان ۱۳۰ (-) ۳۹۹ م گروه ۵۵	قبل از ۵۹/۶/۳۱	مهران	سرهنگ دوم حسین تشکری	-

طرح‌ها و دستورهای عملیاتی نزاجا در سال اول جنگ

نیروی زمینی سه طرح زیر را در سال اول جنگ به اجرا درآورد که دو ماه اول جنگ جبهه‌ها به‌وسیله طرح ابوذر اداره شد و بعد از آن طرح بدر و سپس طرح خندق به شرح جدول (۶) اجرا شده است:

جدول (۶): طرح‌های کلی نزاجا در سال اول جنگ

ردیف	عنوان طرح	تاریخ شروع	تاریخ پایان
۱	طرح دفاعی ابوذر	۱۳۵۹/۳/۱	۱۳۵۹/۸/۳۰
۲	طرح عملیاتی بدر	۱۳۵۹/۸/۳۰	۱۳۶۰/۲/۱۲
۳	طرح عملیاتی خندق	۱۳۶۰/۲/۱۲	اولین عملیات (الله‌اکبر) آخرین عملیات (ثامن‌الائمه)

در واقع «عملیات الله‌اکبر» اولین عملیاتی است که در ارتفاعات غرب سوسنگرد انجام شد و نیروهای خودی، تپه‌های الله‌اکبر را از دشمن پس گرفتند و در آن منطقه مستقر شدند و این اولین عملیاتی بود که زمین‌های اشغال‌شده را از دشمن پس گرفتیم. که این منطقه یک نقطه آغاز و مهم برای شروع عملیات طریق‌القدس شد. در این قسمت آماری از کلیه‌ی عملیات‌های آفندی و پدافندی که ارتش و سپاه در طول هشت سال جنگ انجام داده‌اند وجود دارد که در جدول زیر مشاهده می‌کنید. این آمار حدود ۲۰ سال پیش تهیه شده که تعداد عملیات‌ها به تفکیک سال آورده شده و مجموعاً ۴۱۹ عملیات است.

جدول (۷): آمار عملیات‌های آفندی و پدافندی ارتش و سپاه در ۸ سال دفاع مقدس (جعفری، ۱۳۹۰)

جمع	مشترک						سپاه						ارتش						اجرا کننده
	پدافند			آفند			پدافند			آفند			پدافند			آفند			نوع عملیات
	م	ن	گ	م	ن	گ	م	ن	گ	م	ن	گ	م	ن	گ	م	ن	گ	
۱۶۵	۱۵	-	-	۴۴	۱۰	۷	-	-	-	۴۷	-	-	۵	۹	-	۲۲	۶	-	سال اول
۱۷	۱	-	۱	۳	۲	۶	۲	-	-	۱	-	-	-	-	-	۱	-	-	سال دوم
۹	-	-	-	۲	-	۶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-	-	سال سوم
۶	-	-	-	۲	-	۲	-	-	-	۱	-	-	-	-	-	۱	-	-	سال چهارم
۶۰	-	-	-	۳	-	۴	-	-	-	۸	-	-	۷	۳	-	۲۸	۷	-	سال پنجم
۴۲	۳	۲	۲	۵	۴	۱	-	-	-	۲	۳	-	۳	۷	-	۸	۲	-	سال ششم
۵۹	-	-	-	۳	۵	-	-	-	-	۲۳	۴	-	-	۲	-	۱۶	۴	۲	سال هفتم
۶۱	۲	-	-	۱۰	۴	-	۴	-	-	۱۵	۲	-	۵	۱	-	۱۳	۵	-	سال هشتم

(اختصارات؛ گ: گسترده - ن گ: نیمه گسترده - م: محدود)

طبق جدول بالا مجموعاً ۱۶۵ عملیات در سال اول جنگ توسط نیروی زمینی با همکاری سپاه اجرا شده است. البته طبق این آمار، در مجموع حدود ۴۱۹ عملیات در طول ۸ سال جنگ انجام شد، اما زمانی که سال به سال تعداد عملیات‌ها را مقایسه می‌کنیم، متوجه می‌شویم که بیشترین عملیات در سال اول جنگ انجام شده است که این عملیات‌ها به تفکیک منطقه عملیاتی به شرح جدول (۸) است.

جدول (۸): عملیات‌های سال اول جنگ با توجه به منطقه عملیات

تعداد	منطقه عملیات	تعداد	منطقه عملیات
۱۵	مریوان	۶	غرب میمک
۲	جنوب هویزه	۱۵	غرب سرپل ذهاب و قصر شیرین
۱	شمال کردستان	۳	جنوب خرمشهر
۶	شمال نوسود	۱۵	جنوب حمیدیه و بستان
۱	غرب چقلوند	۱	جنوب حسینیه
۲	جنوب دهلاویه	۸	جنوب شوش
۲	جنوب رقاییه	۴	جنوب موسیان
۱	غرب مهران	۵	غرب سومار
۱	جنوب عین خوش	۷	غرب گیلانغرب
۱	پاسگاه شهبانی	۱	جنوب شرفانی
۱	غرب دشت ذهاب	۲۴	سوسنگرد
۱	منطقه ذوالفقاریه	۲	جنوب غربی اهواز
۱	جنوب دارخوین	۱۰	پل کرخه
۱	جنوب دزفول	۱	جنوب دب حردان
۱	جنوب دشت عباس	۱۳	آبادان و ماهشهر
۱	شمال تمرچین	۱۳	شمال پاوه
۱۶۵		جمع کل	

شایان ذکر است که؛ عملیات‌های سال اول در دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش (دافوس) مورد مطالعه قرار گرفته و به صورت مستند اسناد تمام ۱۶۵ عملیات بررسی شده است که به تفکیک طرح‌های عملیاتی در جدول (۹) ذکر شده است. تمام این عملیات‌ها دارای نام هستند و جزییات دارند و در سه دسته گسترده و نیمه گسترده و محدود، مستقل و مشترک (ارتش و سپاه) اجرا شده‌اند. (به عنوان مثال اگر گروهی یا یگانی شبانه برای دستبرد و یا انهدام یگان‌های پیاده یا زرهی دشمن، عملیاتی را انجام دادند جزء عملیات‌های محدود محاسبه شده است و ...)

جدول (۹): عملیات‌های سال اول جنگ (زیرمجموعه طرح‌های عملیاتی سه گانه)

تعداد عملیات	مأموریت	تاریخ پایان	تاریخ شروع	نام طرح	ردیف
۵۱	متوقف کردن دشمن	۱۳۵۹/۸/۳۰	۱۳۵۹/۳/۱	ابوذر	۱
۸۳	فرسوده کردن دشمن	۱۳۶۰/۲/۱۲	۱۳۵۹/۸/۳۰	بدر	۲
۳۱	دفع تجاوز دشمن	ثامن‌الائمه	۱۳۶۰/۲/۱۲	خندق	۳
۱۶۵	-	۱۳۶۰/۷/۷	-	-	مجموع

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش در واقع یک مطالعه گذشته‌نگر از دوران جنگ تحمیلی ایران و عراق و دفاع مقدس است که از نوع توصیفی بوده و جامعه آماری آن مبتنی بر جمع‌آوری اسنادی و کتابخانه‌ای و جستجوی اینترنتی به وسیله ابزارهایی از قبیل فیش‌نویسی، مصاحبه و مشاهده به دست آمده و پایایی و روایی داده‌ها به تواتر در سایر منابع تأیید شده است و به روش توصیفی و تحلیلی، تجزیه و تحلیل انجام گرفته و نتایج آن برای بهره‌برداران کاربردی است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۰: ۱۳۲ و ۱۹۹).

تجزیه و تحلیل

در این مقاله به منظور اثبات شایستگی‌های فرماندهان ارتش پس از انقلاب تا پایان سال اول جنگ تلاش کردیم تا به بخشی از ایده‌ها، طرح‌ها و عملکرد دفاعی این قشر از فرماندهان بپردازیم. که البته این اقدامات تنها در سه طرح اجرا شده توسط نیروی زمینی ارتش در سال اول جنگ، طبق آماری به شرح جدول فوق (۱۶۵ عملیات) انجام شده است. که نتیجه و حاصل آن ممانعت از تجزیه کردستان در روزهای اول انقلاب و مقابله با تجاوز عراق و تثبیت و فرسوده و کم‌رنگ کردن ارتش رژیم بعث در سال اول جنگ تحمیلی و ممانعت از دسترسی به اهداف استراتژیک ارتش عراق که همانا رسیدن به آبادان، اهواز و دزفول بوده است گردید. البته این ادعا وجود ندارد که همه چیز بدون اشکال بوده و هیچ اشکال و ایرادی در کار نبوده است. طبیعتاً این حجم از اقدامات در شرایط نابسامان پس از انقلاب، اختلافات و درگیری‌های داخلی و آغاز جنگ تحمیلی ایران و عراق و ...، در مرحله عمل و اجرا، با کاستی‌هایی به‌عنوان معایب و نواقص همراه بوده است لیکن شاکله کلی کار به ترتیبی که تبیین شد اتفاق افتاده و تا مرحله تثبیت دشمن کاملاً موفقیت‌آمیز بوده است. همچنین در سایر نیروهای ارتش مثل نیروی هوایی و دریایی نیز اقدامات و عملیات‌های مشابهی انجام گردیده که در فرصت‌های مقتضی می‌توان به شرح و توصیف و تحلیل آن‌ها پرداخت. البته این فرصت برای سایر محققین باقی است که در آینده سبک و کیفیت سایر فرماندهان و عملیات‌های نیروهای مسلح را در جنگ ایران و عراق مورد تبیین و ارزیابی قرار دهند.

نتیجه‌گیری

- ✓ فرماندهان نسل اول ارتش پس از انقلاب تا پایان سال اول جنگ، مطابق با شایستگی‌های خود، توانستند موج تجزیه‌طلبی در کردستان و آذربایجان غربی را کنترل نموده و ضدانقلاب را سرکوب نمایند.
- ✓ فرماندهان فوق تلاش کردند تا جنگ را با آموزه‌های نظامی و آئین‌نامه‌ها مدیریت نمایند لیکن شرایط انقلاب و دخالت عواملی که نسبت به امور و علوم نظامی اشراف لازم را نداشتند باعث شد که نظریات علمی، و آئین‌نامه‌ای آن‌ها قبل از آغاز و در سال اول جنگ پذیرفته نشود.
- ✓ حجم فعالیت‌ها و تعداد عملیات‌های آفندی و پدافندی در سال اول جنگ، که باعث کنترل رفتار تجزیه‌طلبان و متجاوزان و شکست استراتژی ارتش عراق گردید نشانگر شخصیت و شایستگی فرماندهان نسل اول ارتش پس از انقلاب تا پایان اول جنگ است.

قدردانی

از خبرگان توانمندی که در طول پژوهش، دانش خویش را سخاوتمندانه در اختیار محققان این پژوهش قرار دادند و استواری پژوهش حاضر بر مشارکت و دانش این بزرگواران قرار گرفته است بسیار سپاسگزاریم.

منابع

- جعفری، مجتبی. (۱۳۹۰). *اطلاعات فشرده‌ای از نبرد نیروهای زمینی در هشت سال دفاع مقدس*، تهران: انتشارات سوره سبز.
- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۰). *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، تهران: سمت.
- حسینی، سید یعقوب. (۱۳۹۴). *طرح عملیاتی دفاعی ابودر*، تهران: انتشارات ایران سبز.
- حسینی، سید یعقوب. (۱۳۹۷). *عملیات پدافندی اروند در مهر و آبان ۱۳۵۹*، تهران: انتشارات ایران سبز.
- سامرایی، وفیق. (۱۳۸۰). *ویرانی دروازه شرقی*، عدنان قارونی، تهران: مرکز چاپ ستاد نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
- مرآتی، ابراهیم. (۱۳۹۶). *شهید چمران و هم‌رزمان*، تهران: انتشارات ایران سبز.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی